

सार्वजनिक वित्त-Public Finance

■ सार्वजनिक वित्त: Public Finance

अर्थव्यवस्थेत विकासात्मक उद्देश साधण्यासाठी दोन प्रकारे धोरणात्मक अमलबजावणी केली जाते.

१. देशातील केंद्र सरकार राजकोषीय धोरण
२. देशातील मध्यर्ती बँक मौद्रिक धोरण

सार्वजनिक धोरण हे सरकारच्या वित्तीय (उत्पन्न व खर्च) व्यवहाराचे विश्लेषण असते. ज्या मध्ये केंद्र सरकार ते ग्रामीण सरकार पर्यंत आर्थिक व्यवहार केले जातात.त्यालाच सार्वजनिक वित्त किंवा राजस्व असेही म्हणतात.

■ सार्वजनिक वित्त भूमिका: Role of Public

१. सार्वजनिक क्षेत्राचा विकास
२. संयुक्त व खाजगी क्षेत्राच्या विकासाला प्रोत्साहन
३. विकास कामाला निधी
४. सामाजिक क्षेत्राचा विकास
५. कल्याणकारी राज्याची निर्मिती
६. आर्थिक,सामाजिक व राजकीय प्रक्रियेत सहभाग
७. गुणानात्मक सुधारणा
८. औद्योगिक विकास
९. समानता व आर्थिक विषमता कमी

■ सार्वजनिक वित्त वैशिष्ट्ये: Fetures of PF

१. सरकारी उत्पन्न व खर्चाचे विश्लेषण
२. सरकारी उत्पन्नाच्या साधनांचा अभ्यास
३. सार्वजनिक वित्त्याचे मूल्यमापन
४. सार्वजनिक वित्त भूमिका व्यापक

■ सार्वजनिक वित्त व्याप्ती: Scope of PF

१. सार्वजनिक उत्पन्न
२. सार्वजनिक खर्च
३. सार्वजनिक कर्ज
४. वित्तीय प्रशासन
५. संघीय वित्तप्रणाली
६. आर्थिक स्थैर्य
७. राजकोषीय धोरण

■ **राजकोषीय धोरण: Public Finance**

उत्पन्न, उत्पादन आणि रोजगार यामध्ये सकारात्मक बदल होण्याच्या शासकिय धोरणाला राजकोषीय धोरण म्हणतात.

■ **राजकोषीय धोरणाची उद्दिष्टे:**

१. देशामध्ये भांडवल संचयाला प्रोत्साहन
२. आर्थिक वाढीला चालना देणे
३. उत्पन्न व संपत्ती मधील फरक कमी करणे
४. रोजगारनिर्मिती करणे
५. किंमती स्थिर
६. सामाजिक व आर्थिक विकास साधने

■ **राजकोषीय धोरणाचे प्रकार: Types of PF**

१. विस्तारित राजकोषीय धोरण
२. संकोचित राजकोषीय धोरण

■ **अर्थसंकल्प / अंदाजपत्रक**

भारतात स्वातंत्र्यपूर्व १८६० रोजी पहिला अर्थसंकल्प जेम्स विल्यम यांनी मांडला. तर स्वतंत्र भारताचा पहिला अर्थसंकल्प २६ नोव्हेंबर १९४७ रोजी आर. के. षण्मुखम शेट्टी यांनी मांडला. प्रजास्ताक भारताचा अर्थसंकल्प १०५०-५१ जॉन मथाई तर सी. डी. देशमुख यांनी RBI गव्हर्नर असताना मंडळा.

■ **अर्थसंकल्प व्याख्या: Defination of Budget**

‘सरकारच्या उत्पन्नाचा व खर्चाचा पुढील वर्षाचा अंदाज व्होय.’

■ **अंदाजपत्रकाचे स्वरूप: Nature of Budget**

१. वार्षिक विवरण पत्रक
२. उत्पन्न व खर्चाचे विवरण
३. अंदाजपत्रक हे एक आर्थिक धोरण

■ **अर्थसंकल्पाची उद्दिष्टे: Objectives of Budget**

१. साधनसामग्रीचे वितरण करणे
२. कर प्रणाली सुधारणा
३. खाजगी गुंतवणुकीला प्रोत्साहन
४. आर्थिक स्थैर्य
५. आर्थिक विषमता कमी
६. प्रादेशिक असमतोल कमी करणे
७. रोजगार संधी निर्माण करणे
८. निर्यातीला प्रोत्साहन व परकीय चलन मिळवणे
९. आर्थिक वृद्धी

■ **अर्थसंकल्पाची रचना: Structure of Budget**

अर्थसंकल्प हा एका वित्तीय वर्षाचा अंदाजित विश्लेषण असते. वित्तीय वर्ष १ एप्रिल ते ३१ मार्च २०१६ पर्यंत होते वर्तमान १ जानेवारी ते ३१ डिसेंबर शिफारस केली आहे. अर्थसंकल्प घटनेच्या ११२ व्या कलमानुसार केंद्र व २०२ कलम नुसार राज्य अर्थसंकल्प तयार केला जातो. अर्थसंकल्प हा वित्तीय मंत्रालय मार्फत आर्थिक कामकाज विभाग तयार करतो. संसदेत लोकसभा व राज्यसभेत दोन्ही सभाग्रहात वित्तमंत्रीव राज्य मंत्री मांडतात.

■ **अर्थसंकल्प मुख्यता दोन भागात विभागला जातो**

१. महसुली अर्थसंकल्प
२. भांडली अर्थसंकल्प

■ **अर्थसंकल्पाचे प्रकार: Types of**

१. समतोल अर्थसंकल्प
२. अधिक्याचा अर्थसंकल्प
३. तुटीचा अर्थसंकल्प

■ **तुटीच्या विविध संकल्पना:**

१. प्राथमिक तुट
२. महसुली तुट
३. अर्थसंकल्पीय तुट
४. वित्तीय तुट
५. भांडवली तुट
६. चलनविषयक तुट
७. चक्रीय तुट

वरील तुटीचा अर्थ भरणा हा परकीय मदत, परकीय कर्ज, बाजार कर्ज आणि नोटा छापणे इ. बरोबरच २००३ रोजी राजकोषीय दायित्व व अर्थसंकल्प व्यवस्थापन कायदा-FRBM-२००३ संमत.

- अर्थसंकल्पाची विविध प्रारूपे:
  १. पारंपारिक अर्थसंकल्प
  २. कार्यकारी अर्थसंकल्प
  ३. परिणाम अर्थसंकल्प
  ४. शून्याधारित अर्थसंकल्प
  ५. जेन्डर अर्थसंकल्प
  ६. रेल्वे अर्थसंकल्प (२०१७-१८ पासून बंद)

डॉ. अविनाश अंकुशराव

अर्थशास्त्र

-----*****-----